

СЕКЦІЯ 5. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159:343.9.01

ПРОФАЙЛІНГ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Дідковська-Бідюк М.В., ад'юнкт кафедри юридичної психології
Національна академія внутрішніх справ

У статті профайлінг розглядається як складова обов'язків працівників слідства, розшуку та психологічної служби. Автор розкриває поняття «суб'єкт» та вводить поняття «суб'єкт профайлінгу». У статті наведені результати опитування слідчих, оперуповноважених та працівників психологічної служби на предмет їхньої обізнаності у напрямку використання профайлінгу. Автор стверджує, що є необхідність підготовки фахівців-профайлерів для Національної поліції України.

Ключові слова: профайлінг, профайлер, суб'єкт профайлінгу, слідчий, оперуповноважений, психолог.

ДИДКОВСКАЯ-БИДЮК М.В. ПРОФАЙЛИНГ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РАБОТНИКОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ

В статье профайлинг рассматривается как составляющая обязанностей сотрудников следствия, розыска и психологической службы. Автор раскрывает понятие «субъект» и вводит понятие «субъект профайлинга». В статье приведены результаты опроса следователей, оперуполномоченных и работников психологической службы на предмет их осведомленности в направлении использования профайлинга. Автор утверждает, что существует необходимость подготовки специалистов-профайлеров для Национальной полиции Украины.

Ключевые слова: профайлинг, профайлер, субъект профайлинга, следователь, оперуполномоченный, психолог.

Didkovska-Bidiuk M.V. PROFILING AS A CONSTITUENT OF THE NATIONAL POLICE OFFICERS PROFESSIONAL ACTIVITY

The article carries the material about profiling as a component of the duties of the investigators, the operatives and the psychologists. The author dwells on the different definitions of the concept “subject” and introduces the concept “the subject of profiling”. The article contains the results of the questioning of the officers of the criminal investigation and psychological departments about their knowledge towards profiling usage. Author underlines that there is necessity of the training the profilers for National Police.

Key words: profiling, profiler, the subject of profiling, investigator, operative, psychologist.

Постановка проблеми. В умовах інтеграції до європейського простору усі сфери життя та професійної діяльності людей у нашій країні невинно розвиваються. Не є винятком і діяльність правоохоронних органів. Зокрема, у діяльність Національної поліції усе більше впроваджуються здобутки психологічної науки. Орієнтуючись на позитивні результати залучення до попередження і розслідування злочинів психологів у правоохоронних органах зарубіжних країн, працівники Національної поліції України починають впроваджувати цей досвід у свою діяльність.

Одним з основних психологічних здобутків, які використовуються у правоохоронній системі, є профайлінг (від англ. Profile – профіль) – сукупність методів і методик оцінки та прогнозування поведінки особи на основі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрета особи, характеристик зовнішності, невербальної

і вербальної поведінки, місцезнаходження та ін. [9, с. 60-67].

У зарубіжних країнах (США, Ізраїлі, Росії, Німеччині тощо) профайлінг використовується у двох аспектах:

1) для пошуку невідомого злочинця за слідами вчиненого ним злочину (найчастіше – серійних злочинів насильницького характеру);

2) для попередження протиправних дій шляхом перевірки підозрілих осіб (обшук, перевірка документів, аудіовізуальна діагностика тощо). У цьому аспекті профайлінг широко використовується на митницях, залізницях тощо.

Нині в Україні немає чітких критеріїв, а також офіційної обумовленості використання профайлінгу у діяльності Національної поліції.

Ефективність профайлінгу залежить насамперед від рівня професійної підготовленості працівника, який його проводить.

Ми пропонуємо використовувати термін «суб'єкт профайлінгу» для визначення вказаного працівника.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є визначення обізнаності працівників різних служб поліції щодо використання профайлінгу, а також особливостей застосування різних його аспектів в їхній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення поняття «суб'єкт» зустрічається у багатьох словниках, адже воно є ключовим у різних науках. Так, наприклад, у радянському енциклопедичному словнику наведено таке визначення даного поняття: «Суб'єкт – це (від лат. *subjectus* – той, що знаходиться знизу, лежить в основі, від *sub* – під та *jacio* – кидаю, кладу в основу) – носій предметно-практичної діяльності та пізнання (індивід або соціальна група), джерело активності, спрямованої на об'єкт» [7, с. 1286].

Тлумачний словник української мови трактує поняття суб'єкту відповідно до приналежності даного поняття до тієї чи іншої науки: «(філос.) істота, здатна до пізнання навколишнього світу, об'єктивної дійсності й до цілеспрямованої діяльності; (книжк.) особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті; (юр.) особа або організація як носій певних прав і обов'язків [6, с. 814].

Великий психологічний словник дає таке визначення: суб'єкт – це самосвідомий діяч, який свідомо наслідує власні цілі та здійснює деяку діяльність (індивід, соціальна група), тобто активний початок у процесі діяльності (практичної, естетичної, пізнавальної і т.п.) [2, с. 641].

Розробці категорії «суб'єкт» присвячені роботи багатьох дослідників, зокрема у визначенні К.О. Абульханової-Славської суб'єкт є гармонійною, самореалізуючою особистістю, яка досягла вершини в ієрархічному розвитку [1].

А.В. Брушлинський визначає суб'єкт як вищу системну цілісність усіх його складних та суперечливих якостей, насамперед психічних процесів, станів та властивостей, його свідомого та несвідомого [3, с. 31].

На думку О.О. Сергієнка, суб'єкт – це людина на вищому рівні своєї активності, цілісності (системності), автономності. На цьому рівні людина гранично індивідуалізована, тобто виявляє особливості своєї мотивації, здібностей, психічної організації. Людина не народжується суб'єктом, а стає ним у процесі діяльності [5, с. 814].

В.О. Татенко визначає «суб'єкт як істоту, ...що самостійно, вільно та творчо реалізує свою життєдіяльність, та яка розвивається

у цій якості впродовж усього життя у формі особистості, індивідуальності як специфічних людських стосунків» [8, с. 185].

Межа між суб'єктом та об'єктом відносна та рухома, вона залежить від характеру діяльності: в одних випадках вона проходить між психофізіологічним тілом (у тому числі «озброєним» зовнішніми засобами) і зовнішнім світом, в інших – між свідомістю і тілом, у третіх – між рефлексуючим Я та станом свідомості. Доводячи діяльнісну трактовку суб'єкта до логічного завершення, Ж. Піаже стверджував, що «Суб'єкт – ні що інше як система дій, які він здійснює по відношенню до об'єктів, і ці дії постійно перетворюються у відповідності з природою об'єктів та змінюють самого суб'єкта». Людина може розглядатися не лише як суб'єкт, а й як об'єкт (виховання, пізнання, піклування тощо) [2, с. 641].

За визначенням О.І. Кудерміної, суб'єкт правоохоронної діяльності – це особа, яка здійснює професійну (умовно провідну для неї) діяльність, спілкування та інші форми активності у межах реалізації правоохоронних функцій; творець власної професійної історії як складової свого життєвого шляху; це форма консолідації та структурування якостей, властивостей, здібностей особистості правоохоронця, що інтегрована взаємодією зовнішніх (соціальних, економічних, нормативних тощо) та внутрішніх (наявних, актуалізованих у конкретний період професіогенезу особистісних характеристик) умов перебігу правоохоронної діяльності [4, с. 44].

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на визначення різних джерел щодо тлумачення слова «суб'єкт», ми можемо сказати, що *суб'єкт профайлінгу* – це особа, що здійснює професійну діяльність, яка полягає у створенні психологічних профілів (портретів) осіб, що складають оперативний інтерес, а також виявляє осіб із протиправними намірами; спеціаліст, який може оцінити та спрогнозувати поведінку людини, аналізуючи вербальні та невербальні прояви, характеристики зовнішності. Сукупність якостей, властивостей, здібностей особистості, що здійснює профілювання, зумовлена особливостями професійної діяльності.

У зарубіжних джерелах для визначення суб'єкта профайлінгу використовується термін «профайлер». Синонімами цього терміну є верифікатор, спеціаліст із профайлінгу, спеціаліст із безконтактної детекції брехні. Спеціаліст цього профілю має необхідні знання, уміння, навички, володіє необхідними психологічними методами, завдяки яким може спрогнозувати поведін-

ку особи у тій чи іншій ситуації. Для цього він аналізує її зовнішній вигляд, невербальну поведінку, тобто жести, міміку, емоційні та поведінкові прояви тощо. Крім того, профайлер створює психологічні портрети (профілі) переважно серійних злочинців, орієнтуючись на сліди, залишені на місці вчинення злочину.

На жаль, в Україні профайлінг як метод пошуку злочинців та попередження правопорушень ще не використовується належним чином. Враховуючи те, що для застосування профайлінгу необхідні базові психологічні знання, уміння та навички, а також деякі елементи профайлінгу у своїй діяльності використовують працівники оперативної служби та слідства, ми вирішили опитати працівників психологічної служби, слідчих та оперуповноважених на предмет їхньої обізнаності у цьому напрямку.

У нашому дослідженні взяли участь 181 опитуваний, із них 71 психолог, 50 працівників слідства та 60 оперуповноважених, які працюють у підрозділах Національної поліції у різних областях України. Опитувані психологи були переважно жіночої статі, а працівники слідства та розшуку переважно чоловічої. Вік опитуваних від 22 до 45 років. Стаж професійної діяльності від 6 місяців до 20 років.

Результати, отримані під час анкетування працівників, представлені у таблицях 1 і 2.

Як бачимо, більшість психологів знайомі з технологією складання психологічного

профілю, тоді як лише половина оперативних працівників та слідчих мають певні уявлення щодо особливостей застосування профайлінгу. Це свідчить про те, що базові знання щодо складання психологічного портрета (профілю) під час професійної підготовки (перепідготовки) або навчання у ВНЗ отримують лише працівники психологічної служби.

Більшість психологів прагнуть розвиватися та здобувати нові психологічні знання, уміння та навички, тоді як лише третина слідчих та оперуповноважених прагне удосконалювати свою психологічну підготовку. Це є свідченнями того, що працівники слідства та розшуку у своїй діяльності орієнтуються переважно на свій досвід та професійні знання, а не на психологічні особливості осіб, з якими доводиться працювати (правопорушників, свідків, потерпілих тощо), а тому вважають, що їхні психологічні знання, уміння та навички розвинуті на належному рівні.

Майже усі респонденти переконані, що використання психологічного портретування значно полегшить пошук злочинців та допоможе під час розслідування злочинів. Це є доказом того, що працівники знайомі із зарубіжним досвідом ефективності використання профайлінгу.

Досить неоднозначні відповіді щодо необхідності взаємодії слідчо-оперативних груп із психологами. Це може бути пояснене тим, що на даний час психологи, які працюють у Національній поліції, не мають належної під-

Таблиця 1

Анкета стосовно поінформованості щодо профайлінгу

Запитання	Психологи, %		Слідчі, %		Оперуповноважені, %	
	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні
Чи знайомі Ви з технологією профайлінгу (складання профілю/ портрету особистості)?	86	14	54	46	47	53
Чи достатньо Вам Ваших психологічних знань, умінь та навичок для реалізації професійної діяльності?	45	55	60	40	62	38
Чи може допомогти, на Вашу думку, складання психологічного профілю (портрету) у розшуку злочинців та в ході проведення окремих слідчо-розшукових дій?	94	6	94	6	97	3
Чи є необхідність взаємодії СОГ із психологами або залучення психологів до складу СОГ?	58	42	46	54	40	60
Чи є актуальним впровадження психологічного портретування у діяльність Національної поліції як напряму психологічного забезпечення професійної діяльності?	92	8	82	18	78	22
Чи є актуальною окрема підготовка спеціалістів-профайлерів для Національної поліції?	93	7	78	22	77	23

готовки у цьому напрямку, і це відчувають як вони самі, так і решта працівників.

Більшість респондентів вважають необхідним впровадження профайлінгу у діяльність Національної поліції, а також вбачають актуальною підготовку окремих фахівців-профайлерів, які будуть спеціалізуватись на складанні психологічного портрета, і цим самим допомагатимуть під час розслідування злочинів.

Таким чином, більшість опитаних вважає, що складання психологічного профілю буде актуальним під час розслідування серійних злочинів. Половина слідчих та оперуповноважених, а також 70% психологів склали б портрети для пошуку злочинців насильницької спрямованості. Трохи менше опитаних за допомогою профілів шукали б злочинців, які вчиняють злочини корисливо-насильницької спрямованості. Близько третини опитаних вважає актуальним використання психологічного портрета для пошуку корисливих злочинців.

83% психологів вважають, що психологічний профіль має складати фахівець-профайлер спеціальної служби, проте цю думку поділяють лише трохи більше половини опитаних слідчих та оперуповноважених. Третина працівників психологічної служби і, відповідно 40% і 23% оперуповноважених і слідчих вважають, що це має робити штатний психолог. Решта опитаних вважають, що з цією роботою справляться слідчі та оперативні працівники. Деякі опитані стверджують, що складанням психологічного профілю має займатися спеціально навчена група, до якої входять слідчий, оперуповноважений та психолог. Такі результати свідчать про недостатню обізна-

ність працівників слідства та розшуку щодо особливостей складання психологічних портретів.

У своїй діяльності психологічні портрети доводиться складати лише 46% працівників психологічної служби. Половину опитаних психологів іноді залучають до розслідування злочинів: 20% – безпосередньо для складання психологічних портретів (профілів), 46% – під час проведення допитів, 20% – під час проведення інших слідчо-оперативних дій, але 48% опитаних взагалі не залучають до розслідування злочинів. Це є свідченням недовіри керівництва підрозділів поліції до підготовки психологів у напрямку супроводження оперативно-службової діяльності, а також недостатньої обізнаності щодо ефективності використання психологічних знань, умінь, навичок під час розслідування злочинів.

68% опитаних психологів вважають, що є необхідність частішого залучення їх до розслідування злочинів, проте решта з цим не погоджується. Це є наслідком надмірної навантаженості психологів за іншими напрямками професійної діяльності. 94% психологів потребують додаткових знань, умінь, навичок щодо складання психологічних профілів.

58% працівників розшуку та 46% працівників слідства стверджують, що у своїй діяльності використовують деякі елементи складання психологічного профілю. 78% слідчих та оперуповноважених погоджуються з тим, що знання особливостей складання психологічних профілів необхідні для працівників їхньої служби. 84% слідчих та оперуповноважених вважають, що є необхідність підготовки фахівців-психологів,

Таблиця 2

Результати анкетування респондентів щодо затребуваності профайлінгу

Запитання	Психологи, %	Слідчі, %	Оперуповноважені, %
Для розслідування якого виду злочинів складання психологічного портрета (профілю) злочинця є актуальним?			
злочинів насильницької спрямованості	70	54	53
злочинів корисливої спрямованості	33	22	28
корисливо-насильницької спрямованості	54	44	38
серійних злочинів	92	70	65
Хто на Вашу думку повинен складати психологічний портрет (профіль) особистості під час розкриття та розслідування злочинів?			
штатний психолог райуправління, залучений до СОГ	31	40	23
фахівець-профайлер спеціальної служби	83	52	57
оперативний співробітник	8	20	37
слідчий	7	24	37
Психолог + слідчий + оперуповноважений	4	4	3

які б спеціалізувались на складанні психологічного портрета.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, досвід зарубіжних країн неабияк впливає на розвиток правоохоронної системи України. За результатами анкетування ми можемо стверджувати, що профайлінг є актуальною новітньою технологією, яку необхідно впроваджувати у діяльність Національної поліції як напрям психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності.

Працівники слідства та розшуку потребують додаткових знань щодо особливостей використання профайлінгу. Також актуальною є додаткова психологічна підготовка слідчих та оперуповноважених.

На даному етапі підготовка психологів у підрозділах Національної поліції є недостатньою у напрямку складання психологічних портретів, що є причиною недовіри до них як до повноцінних учасників слідчих дій.

Складанням психологічних профілів, на думку опитаних, мають займатись спеціально підготовлені фахівці-психологи або профайлери. Тому є необхідною підготовка фахівців, які б спеціалізувалися на профайлінгу, володіли необхідними знаннями, уміннями та навичками, залучалися до розслідування злочинів, допомагали під час пошуку злочинців та здійснювали профілактичні заходи для попередження правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова К.А. О субъекте психической деятельности. М.: Наука, 1973. 288 с.
2. Большой психологический словарь. 4-е изд., расширенное / Сост. и общ. ред. Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. М.: АСТ: МОСКВА; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. 811 [5] с. С. 641.
3. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта. М.: Ин-т РАН, 1994. 109 с. С. 31.
4. Кудерміна О.І. Психологія суб'єкта правоохоронної діяльності: акмеологічний вимір: дис. ... д-ра психол. наук: 19:00:06. НАВС. К., 2014. 350 с. С. 44.
5. Сергиенко Е.А. Становление субъекта: неоконченная дискуссия. Психологический журнал. 2003. № 2. С. 104–119. Сергиенко Е.А. Природа субъекта: онтогенетический аспект. Проблема субъекта в психологической науке: статьи. М., 2000. С. 184–203.
6. Словник української мови. У 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 9. 916 с. С. 814.
7. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. Прохоров. 4-е изд. М.: Сов. энциклопедия, 1986. 1600 с., С. 1286.
8. Татенко В.А. Психология в субъектном изменении. К.: Просвіта, 1996. 404 с. С. 185.
9. Черкасова Е.С. Криминальный профайлинг как ориентирующий метод поиска преступника при совершении преступления в ситуации неочевидности. Профайлинг и медиация. Калуга: Научно-образовательный Центр социально-гуманитарных технологий Калужского государственного университета им. К.Э. Циолковского, 2016. 290 с. С. 60–67.